

1925 чылдың август
31-де үнүн эгелээн

ШЫН

№ 84
(17885)

2010 чылдың
июль 15,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru

Шинтиел-политиктиг солун

Бөлүктээн медээлер

Эңгүн медальга олептиг болган

Тываның «Свиболово» стадионунда 15-июльда чыгыш талазы-биле бирги чемпионат болуп турар. Чыгыш талазы-биле олимпий оюннарының проазында кирип турар спорттун биринге Бурятияның эр болерэжжен командалары тиилер болганын спорттун медал агентилели дыңнадып турар. Ассиктиг ча адарының команмаргылдаазына Тываның командаларының составында Оюн, Айбек Монгуш болды. Чүргүй-оол кирип турарлар мөңгүн медалды чаалап алды. Чүшкү черде — Чувашияның командалары.

Куусаазындан те доозуптар

Чыылдың 4-июль 15-те чыгуу катап берип эгелээр. Чыылдың «Кызылдың ЧЭТ» иң директору Андрей Трошкка белеткел талазы-биле тивтиг штабтың хуралында болган. Чыыл чугаалап турары-биле, объектиде септелге ажил-графикти мурнап чоруп турар. Илге бригаданы тургускан азындан 4 хонук эрте доозуптар дыңнаткан.

Тыва — бирги черде

Тыва Республика шериг албан ойталаар кижилерниң сазырыр талазы Сибирь Федерация округда рекорду тургускан.

Россияның шериг кезектеринде шериг албаны эрттирер оолдарны кыйгыртыр талазы-биле планын Тыва Республика 96 хууга күүсеткен. Ол Сибирь Федералдыг округтун девискээрлериниң аразында эң эки көргүзүп болуп турар деп Сибирь шериг округунун парламента албаны дыңнаткан. Сибирьде кыйгыртышкын талазы-биле деңгел ортумаа-биле 92 хуу болуп турар.

Часкы шериг кыйгыртышкынының компаниясында Тываның биле дөмей көргүзүлгелерни чүгле Кемерово облазы — 96 хуу, Бурятия Республика болгаш Омск облазы — 94 хуу чедип алганнар.

Чыдып каап турар девискээрлерге Алтай Республика — 84 хуу, Новосибирск область — 85 хуу, Забайкальск край — 89 хуу болуп турар.

Иван Баутенок Тываны төлээлээр

Кызылдың чурттакчызы Иван Баутеноктуң «ВАЗ-2109» машинасы «Эң-не онза хөгжүмчү хөлге» деп үнелеткен. Ол эң-не күштүг болгаш шынарлыг хөгжүмчү көргүскен болгаш «Авто» республика конкурсузунун тиилекчизи болган. Иван бо чылын июль 24-те Новосибирск хоорайга эртер бүгү Россияның маргылдаазына Тываны төлээлээр киржир. «Авто» деп конкурс Тывада ам дөрт дугаар эртип турар. Бо чылгы конкурстун онзагай болган талазы, ону «Чыгыс демниг Россия» партиясының республиканың девискээр организациясының деткимчези-биле эрттирген.

Тыва Республиканың Конституция судунуң шиитпири

2010 чылдың июль 13 №7-Р Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Конституция судунга херекти дыңнаарын тодарадырының дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Конституция судунга дугайында» Конституция хоойун 46, 50 болгаш 76 чүүлге үндезилеп, Тыва Республиканың Конституция судунун пирлээри болза:

Тыва Республиканың 2006-жылдың июль 6-да «Тыва Республика күрүнениң хамааты албан-дужаалдарына Тыва Республиканың күрүне албан-дугарын дакпырлап турар кижилериниң болгаш акшадугарының дугайында» 9 УХ-1 хоойлузунун 1 чүүлү кезээнге, Тыва Республика Конституциясының 19 чүүлү-кезээнин, 91 чүүлүнүн, 103-нүн 1 кезээнин «3» пункту-нун 104 чүүлүнүн 1 кезээнин «п»

пунктузунун нормаларына дүүштүр хынаарының дугайында Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатасының бөлүк депутаттарының дилээнин талазы-биле херекти дыңнаарын Тыва Республиканың Конституция суду Кызыл хоорайның Калинин, 11 адрессте турар Тыва Республиканың Конституция судунун оран-савазына 2010 чылдың июль 20-де 10.00 шакта дыңнаарын доктааткан.

2. Бо доктаалды парладыры-биле республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарында чорудар.

3. Бо доктаал ону хүлээп алган үезинден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Конституция судунун даргазы О.Л.-С. САЛЧАК.

Эх, ОРУКТАР, ОРУКТАР...

«Россияның оруктары» программа-биле

Кандыг-даа күрүне-ниң экономиктиг сайзыралының быжыг туруштуун, бай-шыраан бир-ле дугаарында ооң оруктарының байдалы, орук шугумунун сайзыралы көрүнчүк дег көргүзөр. Бурунгу шагдан тура, оруктар амыдыралдың «дамырлары», күрүне-ниң сайзыралының кол көргүзүү болуп келген.

Республикада орук септелгези РФ-тиң Күрүне Думазында «Чыгыс демниг Россия» партиясының блогу-нун иди үндүргени «Россияның оруктары» программаның шугуму-биле чоруп турар. Эрткен айда ук партияның Дээди чөвүлелиниң күүсекчи комитетинин Москвага болуп эрткен хуралына бистиң республиканың төлээлери, партияның кежигүннери киришкениниң түнелинде 105 миллион рубль акшаларны республиканың оруктарын септээринче үндүрерин камгалап алган болгай. Оларны кайнаар болгаш канчаар шингээдип турарыл?

Кызыл хоорай девискээринде оруктарның нити узуну — 230 км. Амгы үеде оларның байдалын ап көөрге, оруктарның 80 ажыг хуузу эргижирзэн азы ажылгалдан үнген. Дарый септелге негетинип турар

оруктарның узуну 23 км. 2007 чылда чоруттунган септелге үезинде Калинин, Бухтуев, Кечил-оол кудумчуларын септээнин хоорайның чурттакчылары сактыр боор. Амгы үеде Кочетов кудумчузунун Орус культура төвүнден («Отчугаш» кинотеатры турган) эгелээш, «Мөңгүлек» аалчылар бажыңына чедир кезээниң септелгезин чорудары планда көрдүнген. Ол планның чартык кезээ кылдынган деп санап болур. Амгы үеде септелге ТР-ниң Чазаның Бажыңындан тура РФ-тиң Пенсия фонудузунга чедир орукта чоруттунуп турар. Орук септелгезинин ажылдарын «Вос-

ток» КХХ чорудуп турар.

Ол ышкаш Кызыл хоорай мэриясының планында чүгле авто-оруктарны септээри эвес, а чуртталга бажыңнарының чанынча кири халдыр, ол бажыңнарының мурнунда турар черлерни, тротуарларны септээри база көрдүнген. Хоорайның кайы-кайы кезектеринде оруктарны септээрин ооң чурттакчыларының саналдарын кичээнгейге ап тургаш кылыр деп эгелээшкин кончуг чөптүг. Аңаа хамаарыштыр ажылдар амгы үеде чоруттунуп турар, хамаатылардан чагылар база кирип турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

ТЫВА: озудениң базымнары

Айлаң ДАРЖАА

ЧҮГЛЕ БОТТУҢ КҮЖҮНГЕ

«2009 чылда Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүүлүг чорукту чавырылдылары» республиканың тускай сорулгалыг программаның аайы-биле деткимче алганнарның аразында «бут кырынга туруп», рынокта бодунуң туружун тыва бергеннер хөй. Оларның бирээзинге Тарлаг суурда мал ажил-агыйлыг аныяк сайгарлыкчы Семен Далааны хамаарыштырып болур.

Бо аныяк малчын 32 баш бода малдыг. Ол сагган сүдүн дужаагаш, эрткен чылын үш айның дургузунда 100 ажыг муң рубльди Көдээ ажил-агый яамызын таварыштыр сүт дужааган мал ажил-агыйлыгларга берип турар субсидия хевирлиг кылдыр алган. Орулгазы-биле ийи аал чурттаар бажың туткаш, дараа-зында акша кирип кээрге, соксап кааннар. Мал ажилын чорударының чидиг айтырыгларының дугайында айтырарымга:

— Саанчылар хөлезилеп алып дээривиске, оларга шалың төлөп бээр хире орулга чок, ынчангаш инек саар аппарат садып алган бис. Аныяк инектерни боттарывыс хол-биле саап, улуг инектерни машина-биле саап тур бис. Бир тонна хире сүттү неделя иштинде дужаалтар-

дыр бис. Бо талазы-биле чүвениң уг-шин биле бердивис. Чүгле ийи холду шимчедип шырбаяр, бодунуң күжүңге бүзүрээр болза, амыдыраар арганы тып ап болур. Ам мындыг чүүл биске билдинмейн-дир. Өөм ишти-даа, мен-даа «Аныяк өг-бүл» программанынча кирип турар бис. Чурттап олурар бажыңывыс эрги боорга, мындыг улуг бажың тудуп кирипкеш, айтыртынып тургаш, шупту документилерни эрткен күзүн дужаадывыс. Программаже киргенивис-даа, кирбээнивис-даа, документилеривис четчези-даа, четче эвези-даа билдинмес. Оода кандыг-бир харыыдан берип турар болза... — деп, аныяк малчын Семен Далаа чугаалады.

Аныяктарның тудуп турар бажыңына чедеривиске, таваан

кончуг таптыг куткаш, чудуктарны соңганың үстүкү кызыгаарына ийи хире чудук четпес кылдыр салып каан болду. Саггыжы-биле кызып, кылып турары илден. Тыва улус шагдан тура, аал-коданы, төрөл бөлүү-биле кожа чурттап, шупту чүүлдү бөдүүн чон аразында деңге үлежип чораан болгаш, сандыглажыр деп чүүл алыс чилинден чок улус-ла болгай бис. Ол тыва мөзү-бүдүш рынокка дүүштүр амыдыраарына ам-даа салдарлыг бооп, шаптыктап чоруур деп бодаар мен. Бо аныяк өг-бүл саан-сүдүн чиик өртөккө мөөңү-биле дужаап, амыдыраар арганы тып алганы дээрге, чаа мөзү-шынарның хевирлеттинип олурарының бир бадыткалы-дыр.

Бо аныяк сайгарлыкчының ажил-агыйы республикада чаа сайзырап олурар хуу ажил-агыйларның бир кезээ-дир. А ажил-агый бүрүзү мынчаар хөгжүүр болза, республиканың чонунуң хергелелин боттарывыстың күжүвүс-биле хандырыптар арга бар ышкаш. А ам дээривиске Семен Далаа бажыңын бо чылын төндүр тудар сорулганы салып алган ажилдап турар.

Эх, ОРУКТАР, ОРУКТАР...

(Тончүзү. Эгези I-ги арында).

Найысылалыктың оруктары ам-на найысылал чергелиг оруктар болу бээр дээрзинге идегел бардыр, ынчалза-даа республиканың муниципалдыг тургузууларында оруктарның байдалы берге болуп артып турар. Чижек кылдыр ырак-даа эвес, Кызыл кожуунун төвү Каа-Хем суурнун оруктарын ап болур. Ында оруктар шупту үттүг-таар. Шак ындыг байдал чүгле ол кожуун төвүндө эвес дээр болза, чазыг болбас. Республиканың кожууннарында чурттап турар хамаатылар боттарының чурттап турары черлерниң оруктарын база септедиксеп турар-ла боор, а чүге чүгле Кызыл хоорай деп айтырыг ала-чайгаар тургустунуп келир-дир.

Мэрияның парлалга албанының берген тайылбыры-биле алырга, Кызыл хоорай «Чаңгыс демниг Россия» партияның «Россияның хоорайларының оруктары» төлевилелдин шугуму-биле кирер аргалыг болган. Ук төлевилел мэрлерниң-даа, хоорайларның чурттакчыларының-даа чаңгыс аай бодалы-биле хоорайларга оруктун чидиг айтырыгларын шийтирилээринге дузалаар кылдыр көрдүнгөн. Ынчалза-даа ук төлевилелге киржир

күзелдиг хоорай бүрүзү-ле аңаа киржип шыдаас дээрзи билдингир. Ынаар ук акша-хөреңгилерни эргежок хереглеп турарын бадыткап турар документилерин дарый кириген хоорайлар кирген. Кандыг документилер дээрге, септелге кылыр деп турар оруктарның төлевилел-сметазын кылган документилери. Кызыл хоорайның мэриязы ук херек документацияны чогуур ужурулг черлерге баш удур кылдыртып алган турган. Мэрияның дарый шимченип шыдапканы оң оруктарын септелгезин чорударын болдурганы ол.

Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул дээрге, ТР-ниң Чазаа Кызыл хоорайны республиканың найысылалы дээш деткип турары эвес, а мэрияның удуртулганының бурунгаар көрүштүг планнын, үениң негелдезиниң аайы-биле дарый шимченип шыдаар аргалыг дорт көргүзүп турар. Республиканың өске хоорайлары ук төлевилелге киржирде Кызыл-биле дең эргелиг турганын сагындырайн.

Республиканың тус чер бот-башкарылга черлеринин, муниципалдыг тургузууларының 2009 чылда ажил-чорудулганының көргүзүлгелеринин түңнелдери-биле Кызыл хоорай тиелекчи болганын мында база бадыткап турар деп

болур-дур. Ажил чорудулганын деңнелинден тус черниң чидиг айтырыгларының шийтирилгелери дорт хамаарылгалыг. А оруктар септелгези республиканың кайы-даа кожуунунда чидиг айтырыг болуп тургустунган болгай.

ТР-ниң Чазааның июнь 29-та эрттирген ээлчеглиг хуралында Чазак кежигүннери Кызыл хоорайның мэри В.Т. Ховалыгга хоорайның баазазына ажил-чорудулганын эки түңнелдерин чедип алырда арга-дуржулганы-биле үлежир республика чергелиг семинар-хуралын эрттирерин дагып каан турган. Ук даалганы күүседип тура, найысылал республиканың кожууннары-биле орук септелгезинин ажил-чорудулганын айтырыгларынга база тодаргайы-биле доктаар болза эки боор деп саналдыг мен. Ол ышкаш найысылалдың чурттакчызы болганында, бодумнун мурнумдан база чагыг кирикседим.

Хоорайның төвүндө турар «Гаруда» садыг-саарылга төвүнүн чанынга машина-балгат тырлы берген турарын хоорайның чурттакчылары-даа, аалчылары-даа эки билер. Шак ол чүүл таарымча чок болбайн аан. Ол чоок-кавыга «Муң аап-саап чүүлдер» садыгының чанынга машина тургузар улуг, делгем черни кылыр деп планнап турган болгай. Амгы үеде ол эгелээшкенин боттандыра болза кандыг ирги? Мэрияның медээзи-биле алырга, ону хууда сайгарлыкчы кижилер хелезилеп алган, аңаа чер адаанга машина тургузар тускай черлерни тудар аргазын көрүп турар. Амдызында ол кезек черни херимнеп каан туруп-ла турар-дыр, а ажилдар кажан эгелээр чүве ирги? Найысылалык төвүндө турар ук черни эптиг, көрүштүг кылдыр кылып алыр болза, дыка-ла эки боор.

Найысылалдың оруктарының септелгези кидин-түлүк чоруп турар. Ол кончуг эки, эң кол чүве ынаар көрдүнгөн акшаларны чөптүү-биле, кайы хамаанчок төтчегелевин ажылгаары, ук ажилдың түңнелдери шынарлыг болуру.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

ПАРТИЯЛАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИ КАМГАЛААН

Республиканың чаңгыс палаталыг парламентизинче соңгулдалар октябрь 10-да болур. Тыва Республиканың Хоойлужудулга органының «Чөптүг Россия» партиясының кежигүнү Василий Оюн баштаан бөлүк депутаттарның 2010 чылдың март айдан тура палатаның ажилын чорутпаанындан Хоойлужудулга палатаның чаңгыс-даа хоойлу төлевилелин сайгарып көрбээн. Төлээлекчилер палатаның 75 депутаттарының албан-езу-биле кириген дилээн езугаар Дээди Хуралдың бирги чыыжына чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының схемазын доктаадыр талазы-биле боттарының бүрүн эргелерин соңгулда комиссиязынга дамчыткан. Ынчангаш Тываның Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатаның июль 9-та болуп эрткен чаксы сессиясының сөөлгү хуралына бо айтырыгны безин чугаалашпаан. Республиканың Конституциясы-биле алырга, чаңгыс палаталыг Дээди Хуралдың 32 депутатының 16-зы чаңгыс мандаттыг округтан соңгулдар ужурулг.

Ынчалза-даа чаа парламентинин ийги кезинин партия даңызындан депутаттарының соңгулда эртер девискээрлерни чарганын бадылаар эргелиг Төлээлекчилер палатаның арга-дуржулганы Хоойлужудулга палатаныңга хамаарышкан айтырыгга чедимче чок болган. Хуралга депутаттарның хоойлу езугаар киржир ужурулг санының четпейн барганы-биле регионалдыг бөлүктөргө девискээрлеринин схемазын шынзыдар арга чогуу болгаш кандыг-даа шийтир хулээп

ап шыдаазын палатагазы ажыы-биле чуга

Девискээр чарганының чок болуп турары эрттиреринге шижурлуг деп эксперттар. Соңгулда комиссиясының даап биле алырга, схема партияларның даңгырының чуруму өскерлелер боттарының ка республиканың чаңгызынче чыгып кириер мандаттарының мурн бажындан куду даңгываарының аргазын ар

Тус чер «Россия» тары» мындыг байдалларның соңгуур эргеле хажыдышкыны кылсудче хомудалды кириналдыг бөлүктөргө чок болганы, олар биле, партияның хөнеринин хостуг бай соңгукчуларның болг турарларның эргез кызыгаарлап турар.

Кызыл хоорайның рикчилеринин барымдүгзүнгөн болгаш шижгаарлатпайн күүсед чээңгейни угландырга соңгулдалар хүнүнге хонуктан орай эвесе тия схемаларын чарган турар ужурулг. Хоойл латаның юристери с пээн-даа болза, ук н бижимел чөпчээржи дамчыткан.

КОМИССИЯ АЖЫЛЫН УЛАМЧЫ

Улуг Тиелелгениң 65 чыл оюнга уткуштур Чазак комиссиясының шийтири-биле ТАР-дан Ада-чуртун Улуг дайынына киришкен 3255 кижинин ады мемориалдың тураскаал стеллаларына кирген турган. Оң соонда яамыже, шериг комиссариаттарында болгаш архив албан черлеринче негелделер болгаш хамаатыларның хуу дилгелери кирип, дайынның чамдык кижикчилеринин аттары мемориалда кирбээн дээрзин дыңнадып турганнар. Бир-тээ, дайын кижикчилеринин аттары шупту кирбээн

болганда, комиссия уламчылаар сорулга сакхүнге чедир 100 ажыл леглер кирген.

Оон аңгыда комиссия болган дайынна кеннерин даңызын ба эгелээн, мэрияның ший Тиелелге шөлү деп мемориал комплекзин кээринге «көрей», «ас чен» болгаш өске-даа киришкеннерге кедизи тураскаал стеллалары

Солуннун мөөрей

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮГ ЧУРУКТАРДА

Олег Сувакпит, Вера Байлак, рабкооп даргазы Пина Куулар, МТМ эргелекчизи Хурен-А малчынарның сизген-ширбилин белеткеп турган Елизавета Ооржак, чогаалчы Салим Сурурукту авторнун архивинде

Бодум 1963 чылдан бээр солуннун доктаамал би-жикчизи, номчукчузу мен. Чырыдып турар темалары-нар үениң байдалына дүгжүп турар-дыр. «Шын» солун шаандан тура ниитилелдин чедер-четпестерин хөй талалыг бижип, чырыдып келген. Амгы үеде аныяктарның ук солунну чагыдып ап, сонуургал турарын, бодум хуумда, чөптүгүнөр-дир мен. Бистиң Хөндергейин улуг назылыглары барык шупту солунувусту үргүлчү чагыдып, ону эккеп бээрин четтикпейн манаар

бис. Ынчангаш бүгүдеге билдингир угбаш Чүлдүмовна Байлактын аал-оранынга кээ Тываның шүлүкчүлери Олег Сувакпит, Салим оол база Ойдан-оол Хөвөөмөйинин партия сьездизинин материалдарын таныштырып тырттырган чуруун чорудуп олур мен.

Хөндергей суур.

Пина Куу

Чыраа-Бажы сумузунда

ЧҮМ ОЪТТУГ ЧАЙЛАГЛАРДА

Чылдың чайгы үези — июнь, июль, август айлары мал-маганның күш-шыдал кирип семиртиринин бүзүрелдиг магадылалдыг үези ол. Чайлаглап, мал семиртири көшкүн тыва араттарның бурун шагдан чаңчылы. Чай оџду кескен, тулдур күш кирип семирп алган мал, кыш берге-даа болур болза, серт дивес, хертеш болур деп чүвени малдыг кижилер бүрүзү билер. Эң ылаңгыя эрткен кыш чуттук, хөй баш малга каражалыг болганывыс кайын уттундурар.

Чөөн-Хемчик кожууннун Чыраа-Бажы сумузунун чурттакчы чонунда мал хөй, чүгле инектерни безин 8 кезекте үстүп алган ээлчежип кадарып турар. Ам бо хүннерде чыварлыг Дагыр-Шеми, Доора-Хем, Аныяк-Чыргакы өрү чайла-ларда чон малын семиртири-биле көжүп үнгүлей берген. Кара-оол Кара-Сал, Николай Куулар, Александр Сарыглар, Николай Монгуш, Эрес Сарыглар, Юрий Монгуш болгаш өскелер-даа бода болгаш

шээр малдарын сериин, чүм оџтук чайлаглар — тайгаларда семиртип турар. Шеми, Хөндергей өрү чайлагларда кодан-кодан сүүр малдың ээлери малын семиртип турарлар.

Оон-биле чергелештир мал чеминиң белеткели — бирги чергениң айтыры. Ындыг болганда тайганың аяңнарында, өзеннерде сизгенниң үнгени чаагай, хол кадыыры-биле кескеш, долгактан кылыры күзенчиг. Долгактын ортузу ногаан хевээр боор, кыжын малга каап бээрге, дыка амдан-нанып чиир боор чүве. Бичии кургадыр азып алыр, ол-ла.

Малга сизген белеткээринин таарымчалыг үези — чеди айның төнчүзү, августун эгези ол. Ол үени эрттирикеш белеткээн сизгенниң шынары багай, хоолузу чок болур.

Малдың чайгы семиртилгези — кышка удур магадылал, курлавыр-дыр.

Оолак ДАРЖАА.

Чөөн-Хемчик кожуун.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының
(парламентизинин) бирги чыыжының
депутаттарының соңгулдарын эрттиреринин
дугайында

2010 чылдың июль 12 № 121/522-5 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Конституциязының 97 чүүлүгө дүүштүр «Россия
Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш
референдумга киржир эргезинин кол магадылалдарының дугайында»
эралдыг хоойлунун 10 чүүлүнүн 8 пунктузунга болгаш Тыва
Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлу-
жудулга газының депутаттарының соңгулдарының дугайында» хоойлу-
нун 6 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязының доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги
чыыжының депутаттарының соңгулдарын 2010 чылдың октябрь 10-
күнүндө эрттирер.

Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга
аар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының
(парламентизинин) бирги чыыжының
депутаттарының соңгулдарына белеткел
кылдарының болгаш ону эрттиреринин талазы-
биле хемчеглеринин календарлыг планының
дугайында

2010 чылдың июль 12 № 121/523-5 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың «Тыва Республиканың соңгулда комиссияла-
нын системазының дугайында» хоойлузунун 5 чүүлүн удуртулга
уруп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры
а:

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги
чыыжының депутаттарының 2010 чылдың октябрь 10-нүн хүнүндө болур
улдаларына белеткел ажылдарының болгаш ону эрттиреринин тала-
зы-биле хемчеглеринин календарлыг планын бадылаар (коштунган).

Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга
аар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының
даргазы Б.Д.ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының
секретарының хүлээлгезин күүседип турар Ю.О. САЙЗУ.

УШ ДАКПЫР ОРДЕННИГ...

Мээң ачамны Кыргыз Доспан оглу Маадыр-оол дээр.
рус омак-сөөктүг фронтовик эштери ооң тыва адын адап
ыдавазындан-на боор, ону Миша, Михаил деп адаар
урганнар. Дайын соонда ачамның ат-сыы Михаил Доспан
оглу Маадыр-оол болу берген.

ачам кончуг эрес-дидим,
нгыр-сагынгыр, кашпагай
нчы чораан деп эш-өөрүндөн,
о дамчыдылгалардан, солун-
үүлдөн номчуп, дыннаан мен.
ежик-оол Тюлюшевич Черен-
н Ада-чурттуң Улуг дайыны-
киржикчилери, Тываның эки
чы эрес-дидим оолдар, кыс-
нга тураскаадып бижээни
гейиг» деп номун ынчан Эйлиг-
суму чагырыкчызы турган,
еде школа директору Вла-
р Март-ооловичиден белекке
ш, дыка өөрүп номчудум.
ну номчуп ора, караам чажы
аар бадып турду. Ол номда
нын дугайында «Уш дакпыр
нниг» деп эгеде бижип каан
у.

ичиимде миннип кээримге-ле,
чок, дөрт угбалыг, ийи оол
алыг мен. Улуг угбам 17 хар-
хеймер оол дунмам 9 айлыг
а, авам хөөкүй бажынче хан
ргеш, чок болган деп улуг
ган дыннаан мен. Өскүс аркан
ы-төлүн ачам өскүсүрөтпейн,
м-билигилг кижилер кылдыр
аап каанынга чоргаарланыр
Ол «алдын холдуг» дээр
илерин бирээзи, чазаныр,
аныр, машина-техниканың
ызын-даа кылып мунар
у. Ажы-төлү бистерни азы-
өстүрүп алыр дээш мал-маган
п, ногаа аймаан өстүрүп,
үдүн эндере ажаал алыр
н. Ачам аңнаар база чораан,
ен кештерин күрүнеге дужаап,

ол акшазы-биле биске идик-хепти
садып берип чораан.

Украинаның Сурмичи суурун
хостап тургаш, дайынның пуле-
меттан тарбыдап турганы от точка-
зын узуткааны дээш ону Ковров
хоорайга чыскаал мурнунга «Ада-
чурттуң Улуг дайыны» орденнин I
чергези-биле шаңнаан. Ол-ла
орденнин ийиги чергези-биле 1960
чылдың февраль 23-те шаңнаткан.
Ону Эйлиг-Хемниң клувунга чыыл-
ган чон мурнунга майор Карпов
хөрээнге кадал берген. Улуг Ти-
иелгениң 50 чыл ою таварыштыр
ачам «Ада-чурттуң Улуг дайыны»
орденнин III чергези-биле шаң-
наткан. Тыва эки турачыларның
аразында бо бедик болгаш ховар
шаңналдарның бүрүн кавалери
ачам болуп турарының дугайы
«Мөгейиг» номда кончуг тодар-
гайы-биле бижиттинген.

Тиелгениң 65 чыл ою таварыш-
тыр Эйлиг-Хем суму чагырык-
чызы Юрий Кыргысович Байлакай
удурткан эйлиг-хемчилер чаңгыс
чер-чурттуглары эки турачыларга
чаа, улуг, чараш тураскаалды кы-
лып тургускан. Ол дээрже эйлиг-
хемчилерин мурнундан Ада-чурт-
туң Улуг дайынының киржикчиле-
ринин, тыва эки турачыларның
оларга тайбың дээрни сөңнээни
дээш өөрүп четтиргенин илередип
турары ол.

Н. СУНДУП-ООЛ.

Улуг-Хем кожуун,
Эйлиг-Хем сумузу.

ТЫВАНЫ ДЕЛЕГЕЙГЕ АЛДАРЖЫТКАН

• Альпинизмниң төөгүзүндө ооң ады кирген

Мээң билирим-биле, кижиги бүрүзүнүң караанга
илдикпес, угаанынга сыңмас, кандыг-даа үрдүнчек
хөөредиг чокка маадырлыг чорукту кылып чоруур
тыва херээженнеринин бирээзи Марианна
Сүрүңчап.

Дөрт чыл бурунгаар Тываның
альпинистери Мөңгүн-Тайгадан
барык ийи катап бедик Памир
даанда Ленин шыпшыын(7100м)
шүүргедеп турда, ооң чаңгыс бор-
бак херээжен киржикчизи Мариан-
на Сүрүңчап болган. Дараазында
чылдарда ол Африкада Кили-
манджаро (5895м), Мурнуу Аме-
рикада Аконкагуа(6962м) шыпшык-
тарыңа үнгеш, Тываның, Россия-
нын туктарын киискиткеннеринин
бирээзи болуп, төөгүгө арткан.
Аконкагуа шыпшыындан бадып
ора, ол кады чораан эжи Томо-
чаков Мачук-биле чидиржип алгаш,
багай кижинин бодап четпези 6000
метр бедикке кара чааскаан, хая-
лар аразынга хонгаш, херээжен
чоннуң байырлалы март 8-ти
уткаан. Альпинизмниң төөгүзүндө
барып-барып март 8-те херээжен
кижи кара чааскаан мындыг бе-
дикке хонган деп чүве турбаан.

Марианна Сүрүңчап мырыңай
чаа Соңгу Американың Аляскада
6194 метр бедик Мак-Кинли шып-
шыынче үнгеш келген. «Үнгеш кел-
ген» деп бижири белен, сактырга-
ла, агаарлап басып үнгеш, маңнап
бадып келген ышкаш, а херек
кырында оран-делегейни шыпкан
доштан бүткен бо коргунчуг дагже
кижи үнгеш, дедир тынныг ээп
кээри билдинмес, амы-тынын ар-
тынга салыпкан чоруур, баш
муңгаш херек-тир ийин.

«Чеди бедик» деп төлөвилел-
биле чоруп турар тыва экспедиция,
ийи кижиги Мак-Кинлиге үнмес, хай-
бачып болуп, кайы-бирээзи дүвү
чок дош тамыже андарлы берзе,
чаңгыс кижиги уштуп шыдаваз, үш
дугаар кылдыр бир эштен тып
алынар дээрже, Красноярскиден
Владимир Дюков деп бир альпи-
нист эрни эжеп алганнар. Аляска
Соңгу поляр куржаанда турар
болгаш агаар-бойдузу коргунчуг
кадыг-дошкун. Хар 22 метр чедир
чааптар, бо кыжын соок казыыр
72 градус болган. Тыва экспеди-
ция чоруп турда хар 2 метр ажыг
чагган. Даглары бистиң көрүп
өөренип калганывыс арга-арыгдан,
хая-даштан бүткен даглар звес, а
анаа-ла доштан-меңгиден бүткен
болгаш кадыры үнер хамаанчок,
карак чалданыр. Бо чылын бүдүн
делегейден чүс-чүс альпинистер
Мак-Кинлиниң кырыңче үнер дээш
чүткүткен. Мурнуу Кореяның 20
аныяк альпинистери: «Бо дагже
черле үнүп шыдаваз-тыр бис...»
деп ажыы-биле билингеш, дедир
чана берген. Швециядан спецназ
альпинистери дээр бистиң
Арзылаң, Чаан мөгелеривис дег,
кончуг улуг, шыырак эрлер база
чадашкан. Россияның аңгы-аңгы
хоорайларындан келген кончуг
шыырак белеткелдиг 6-7 херээжен
альпинистер 5300 метрде лагерьге
безин четпейн барган, шупту
аараан. Даштыкы ийи альпинист
хар көшкеге бастырган, Бель-
гиядан бир, Франциядан бир
альпинист кадырдан чулгу берген.
А бистиң Марианнавыс — ийи
кыстын, бир оолдуң авазы, үш
уйнуктарның кырган-авазы. Эне
назыны чеде берген Марианнавыс
тыва херээжен кижиги кайы хире
тура-соруктугул, кайы хире кадыг-

быжыгыл деп чүвени бүгү деле-
гейге көргүзүп, Мак-Кинли шып-
шыынче үнгеш келген!

Электроннуг харылзаа сайзы-
раан бо үеде кымның кайы шып-
шыкче, кажан үнгенин Интернетке
чурук-хөрүү-биле кады кирип
каар апарган болганда, тывалар
ам делегей альпинизмине билдин-
гир апарган. Аляскага чеде бээр-
ге кайы-даа чурттан келген спорт-
чулар: «А-а, тывалар келген ышка-

чаар, эзер-чүгениң союп ал, дуюун
мен тургузар болган-дыр мен
ийин» — дээш, бирээзиниң адын
чая идиптер чүве-дир. Мак-Кинлиге
чер-черде өг орну хире дески
черлер таваржыр дээрден башка,
Дайгылыгдан каш катап коргунчуг
дош бизеңнер кырлап эртер. Чер
чери-биле айгадан, чанагаш болгаш
кайда, кандыг дүрзү шимчеп кел
чыдары кайы оранчоктан көстүп
турары-ла чаян, оон башка эртер,
чайлаар чер чок бизең ортузунга
таваржып келзе, кижиги аът звес, сен
менден хойну чурттап алган-дыр
сен, шурай бер дээр звес...

Альпинизм — спорт. Спорт
боорда ооң эң-не айыылдыг хевир-
леринин бирээзи. Ол эр, херээжен

Делегейниң 4 эң берге шыпшыынче үнгеш тыва
херээжен Марианна Сүрүңчап.

жыл» деп хөөрежир, чугаалажыр.
Мак-Кинлиниң белинге турда-ла,
ооң шыпшыынче үнгеш бадып орап
альпинистер тывалар келген деп
дыңнап каапкан болур.

Оларның бир магадап ханмас
чүвези — бистиң альпинистеривис-
тин хар-назыны. Делегей альпи-
низмде 40 харлыг кижилер безин
ховар, шупту идер-чалыы үезинде
аныяктар, а бистиң Маадыр-оглу-
вус 60 хар ажа берген, Марианна
үш уйнуктуң кырган-авазы, ону
магадавайн кымны магадаар боор!
Бистиң альпинистеривис Мак-
Кинли шыпшыынче үнерде, 11, ба-
дарда 6-17 хонукта шургуп келген.
Чогум хүнүнүң-даннын (Аляскага
«ак дүннер» эгелээрже хүн-даа,
дүн-даа дөмей-ле, чырык) рюкзак
чүктөпкөн үзейипкен басып олур-
бас, бир лагерьге четкеш-ле,
өскеп-бадып, бедик бүрүзүндө-ле
бир янзы апаар агаар-бойдузска
чаңчыгар. А мында даг кылдыр
хорумналып калган борбак дош
кырлап алгаш чоруп бээр. Бедээн
тудум ийи кижиги каржып эртер чер
чок дош бизеңнер апаар. Кайы-бир
талазынче чая базар, таяр болзуң-
за, болганың ол-дүвү чок тамы
дүвүнче ужуга бээр. Бельгиядан,
Франциядан альпинистер ынчаар
чок болган.

Бистиң Тывавыста ийи аъттыг
кижиги каржып эртип шыдаваз оду-
руглар хөй. Ындыг одуругларның
бирээзи Алаштын Делег-Хөл
аксының адаанда Дайгылыг оду-
руу. Тус черниң анайындан өскөн
малы болза, шуужуп алгаш эрте-
ле бээр ыйнаан, Ак-Довурактың
профтехучилищезиниң иштик черге
турган ангор өшкүлерин үндүрүп
эккээрже, бо одуругга бастыкташ-
каш, барык дөгереги хем иштинче
чулуп баткаш, өлгөн. Мындыг
одуругга ийи аъттыг кижиги тавар-
жып келгеш бирээзи: «Сээң адың-
даа назылай берген-дир, ам кан-

деп ылгалбас, херээжен кижиги
эрлерниң човулаңын деңге чүктээр.
Спорттуң өске хевирлеринге аш-
тырган болза, ыглап-сыктап, муң-
гагдап-хилегдеп чыткаш деткерлип
келир, кижиниң чүзү-даа канчап
барбас. А альпинизмге аштыгар
болзуңза, амы-тының-биле сана-
жыр апаар сен. Марианна Кызыл-
ооловна делегейинин дөрт эң берге
шыпшыынче үнгеш, ам арткан
үжүнче шыгаап турар. Спорттуң
өске хевирлеринге, чижээ, хүрешке
делегей чемпиону болган спорт-
чуларга бажың-балгатты берип,
орден-медаль-биле шаңнап турар
бис. Марианна Кызыл-ооловнаның
үнгөн дөрт шыпшыын безин алыр-
га, ол делегейниң дөрт дакпыр
чемпиону кижиги-дир. Эрте-бурунгу
уктуг тываларның төөгүзүндө бо
хүнге чедир чаңгыс-даа херээжен
кижиги 5000, 6000, 7000 метр бедик
дагларче үнүп көрбээни. А ол, тыва
херээжен кижиниң шыдамын,
тура-соруктуун, коргусу чогун де-
легей диптериниң шыпшыктарынче
үнүп тура, шыңзытты. Ийи талазын-
да, өске чоннар бистерни чырык-
чылыг театрларга, стадион-зал-
дарга чүгле сыгыртып-хөөмейлеп,
хүрежи-шашкылажып билир звес,
а Чер бөмбүрээниң кандыг-даа
булунунга соокта, изигде, тынар
агаар тывылбас шыпшыктарга,
бизеңнерге, харга-дошка-даа тор-
лур дээр ужур чок эрес-шыдамык-
кай чон деп өскээр угаал эгелзээн
болдур звесле. Төрзэн Тывазын
бо хире алдаржыдып чоруур ие
кижиге бажың-балгат берип, ор-
ден-медаль-биле шаңнаптарга, ону
артыктаар деп еражок сеткил кым-
ның сагыжыңга кирер чүве деп.
Мээң бо бодалымны Тываның Хе-
рээженнер эвилелиниң кежигүн-
нери, бурунгаар үзелдиг чонувус
күзелди-биле деткир боор деп
идеэзэр мен.

Алексей БЕГЗИН-ООЛ,
журналист.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2009-2010 чылдарда республиканың «Тыва Республиканың информатизация» тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелерни кириериниң дугайында

2010 чылдың июль 21 № 270 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың октябрь 16-да № 641 доктаалы-биле бадылаан 2009-2010 чылдарда республиканың «Тыва Республиканың информатизация» тускай сорулгалыг программазынга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Программаның паспортунга:

а) «Хемчеглерниң күүседикчилери» туржунга дараазында редакцияны кириер:

«Хемчеглерниң күүседикчилери — Тыва Республиканың Чазаның аппараты;

Тыва Республиканың Экономика яамызы;

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү» күрүне бүдүрүлгези;

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг албан чери;

б) «Акшаландырышкынның хемчээли

болгаш дөстери» туржунга дараазында редакцияны кириер:

«Акшаландырышкынның хемчээли болгаш дөстери — Программаның акшаландырышкынның 21077,8 муң рубльге республика бюджетиниң акша-хөреңгизинден чорудар, ооң иштинде:

5000,0 муң рубль — 2009 чылда;

16077,8 муң рубль — 2010 чылда;

в) «Боттандырыш дээш контроль» туржунга «Тыва Республиканың Экономика яамызы» деп сөстү «Тыва Республиканың Чазаның Аппараты» деп сөстөр-биле солуур;

2) Программада:

а) Программаның IV кезээнде «Хемчеглерниң программалыг системазынга» дараазында редакцияны кириер:

«IV Хемчеглерниң программалыг системазы

Программада дараазында хемчеглерни боттандырыш көрүп турар:

Хемчеглер	Күүседир хуусаазы	Күүседикчилер
1.Тыва Республиканың Чазаның Бажыңга инженер болгаш информация системазының комплекзин тургузары	2009 чыл	Тыва Республиканың Чазаның Аппараты
2.Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның чыңгыс аай телекоммуникация четкилерин тургузар	2010 чыл	Тыва Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү» күрүне бүдүрүлгези
3.Тыва Республиканың Чазаның ведомстволар аразында электроннуг документтер шимчээшкенин чыңгыс аай системазын тургузар	2010 чыл	Тыва Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү» күрүне албан чери
4. Полиграфия продукциязын парлаар талазы-биле комплексти тургузар	2010 чыл	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг бүдүрүлгези
5.Видеотөптү тургузар	2010 чыл	Тыва Республиканың экономика яамызы, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг албан чери

б) V кезээниң бирги абазында «25100» деп саны «21077,8» деп саннар-биле солуур, «20100» санны «16077,8» саннар-биле солуур;

в) VI кезээниң үшкү абазында «Программаны боттандырыш эргелеп-башкары, боттандырыш механизми болгаш ооң күүселдизин чорудулгазы дээш контрольдаарынга» дараазында редакцияны кириер:

«Программаның күүселдизи дээш контрольду Тыва Республиканың Чазаның Аппараты боттандырат, бюджет акша-хө-

реңгизиниң ажилгалының дугайында отчетту квартал санында Тыва Республиканың Экономика яамызынче, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче кириер;

3) № 1 капсырылганы күжүн чидирген деп санаар;

4) № 2 капсырылганы күжүн чидирген деп санаар;

5) № 3 капсырылгага дараазында редакцияны кириер:

Республиканың «2009-2010 чылдарда Тыва Республиканың информатизация» тускай сорулгалыг программазынга капсырылга

Республиканың «2009-2010 чылдарда «Тыва Республиканың информатизация» тускай сорулгалыг программазын боттандырат талазы-биле хемчеглер программазының ДАҢЗЫЗЫ

I. Тыва Республиканың Чазаның Бажыңга инженер болгаш информация системазының комплекзин тургузары

Хемчеглер	Күүседикчилер	Акшаландырышкынның дөстери	2009 ч.	2010 ч.	Шупту
1. Дериг-херекселдерни садып алыры	Тыва Республиканың Чазаның Аппараты	Республика бюджет	725,6	725,6	725,6
2.Тудуг-монтаж ажилдары	Тыва Республиканың Чазаның Аппараты	республика бюджет	4274,4		4274,4
1 кезээниң талазы-биле түңү			5000,0		5000,0

II. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның чыңгыс аай телекоммуникация четкилерин тургузары

Хемчеглер	Күүседикчилер	Акшаландырышкынның дөстери	2009 ч.	2010 ч.	Шупту
3.Дериг-херекселдерни садып алыры	Тыва Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү»	республика бюджет	—	2300	2300

4.Программа хандырылганы садып алыры	Тыва Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү» күрүне бүдүрүлгези	республика бюджет	—	300
5.Тыва Республиканың «Шын» тургузары	Тыва Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү» күрүне бүдүрүлгези	республика бюджет	—	150
II кезээниң талазы-биле түңү				4100,0

III. Тыва Республиканың Чазаның ведомстволар аразы электроннуг документ шимчээшкенин чыңгыс аай системазын тургузары

6. Программа хандырылганы садып алыры болгаш шимчээди алыры	Тыва Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү» күрүне бүдүрүлгези	республика бюджет	—	5367,9
---	--	-------------------	---	--------

IV. Полиграфия продукциязын парлаар талазы-биле комплексти тургузары

7.Дериг-херекселдерни садып алыры	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг албан чери	республика бюджет	—	3009,9
8. Чарыгдар материалдары садып алыры	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг албан чери	республика бюджет	—	500,0
IV кезээниң талазы-биле түңү				3509,9

V. Видеотөптү тургузары

9. Дериг-херекселдерни садып алыры	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг албан чери	республика бюджет	—	2500,0
10. Чарыгдар материалдары садып алыры	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг албан чери	республика бюджет	—	100,0
11. Тудуг-монтаж ажилдары	Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазаның ажил-агый эргелели» күрүнениң автономнуг албан чери		—	500,0
V кезээниң талазы-биле түңү			5000	3100,0
Программа талазы-биле түңү				16077,8

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАР

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 31-де № 109 доктаалыга өскерилгелерни кириер дугайында

2010 чылдың июль 21 № 271 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 31 № 109 доктаалының 3 пунктузунга өскерилгелерни дараазында редакция-биле кириер:

«3. Тыва Республиканың Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы Тыва

Республиканың Чазаның мурнунда Республиканың «Тыва Республиканың информация технологиязының төвү» бүдүрүлгезиниң тургузукчузу болур

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш ская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың апрель 20-де № 118 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2010 чылдың июль 29 № 274 Кызыл хоорай

ва Республиканың Чазааның доктаа-
болза:

ва Республиканың Чазааның 2010
апрель 20-де «Тыва Республиканың
эзринге регионалдыг онзагай байдал-
румун кириеринин дугайында» № 118
алынга дараазында өскерилгелерни

абзацтың ийги кирилде кезээниң
домаанга дараазында редакцияны

кириер: «2010 чылдың апрель 16-дан 19-ка
чедир онзагай байдалдың уржуктарын
чайладырынга 140 кижилер болгаш 57 санныг
техника киришкен»;

2) 2) 1-ги пунктта «апрель 20-ден» деп
сөстү «апрель 16-дан» деп сөстөр-биле
солуур.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш
«Тувинская правда» солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның

**Кара болгаш өңнүг металлдарның артынчыларын болгаш
мир-дес бузундуларын болбаазырадыр болгаш сайгарар,
эткээр, алкоголь продукциязын, этилдиг спиртти сайгарар
олгаш бүдүрер адырга хөй-ниитинин болгаш күрүнениң
уургалын камгалаар талазы-биле ведомстволар аразының
комиссиязының составына өскерилгелерни кириеринин
дугайында**

2010 чылдың июль 30 № 280 Кызыл хоорай

ва Республиканың Чазааның док-
а:

ва Республиканың Чазааның 2007
ноябрь 21-де №1043 доктаалы-биле
аан кара болгаш өңнүг металлдарның
чылырын болгаш демир-дес бузунду-
бететкээр, болбаазырадыр болгаш
ар, алкоголь продукциязын, этилдиг
и бүдүрер болгаш сайгарар адырга
итинин болгаш күрүнениң сонуггалын
аар талазы-биле ведомстволар ара-
комиссиязының составына дараа-
өскерилгелерни кириер:

ведомстволар аразының комиссия-
составына дараазында кижилерни

Д. Бадырғы — «Реснаркодиспан-
» кол эмчизи;

3. Кара-оол — Тыва Республиканың
уралының Хоойлужудулга палатазы-
чү болгаш экономиктиг политика, биче
и ортумак бизнестин талазы-биле
тин даргазы (чөпшээрешкени-биле);
Монгуш — Тыва Республиканың чам-
вирлерин ажил-чорудулгазын лицен-
р болгаш күрүнeden таарыштырар
-биле албанның килдис начальниги;
Надыл — Тыва Республиканың Сан-
мызының бюджет политиказының
аменизинин начальниги;

Тырткы-Кара — «Элээр чорук ниити-
» Тываның республика каттыжыш-
ын даргазы (чөпшээрешкени-биле);

А.А. Ховалыг — Тыва Республиканың
ажыл-агый болгаш аш-чем сайы-

дының оралакчызы;

Ш.Х. Хопуя — Тыва Республиканың ка-
дык камгалал сайыды;

А.М. Щегонин — Тыва Республиканың
Юстиция херектеринин талазы-биле яамы-
зының килдис начальниги;

Б) ведомстволар аразының комиссия-
зының составында Б.К. Балчий-оолду,
Д.Х.К. Баянны, А.С. Кууларны, Д.В. Касты-
ринни, Л.Б.Шинни үндүрер;

в) В.С.Канданнның эрге-дужаалын да-
раазында редакция-биле кириер: «Росси-
яның Федералдыг үндүрүг албанының Тыва
Республика талазы-биле эргелелинин
удуртукчузу;

г) Л.К.Салчактың эрге-дужаалын да-
раазында редакция-биле кириер: «херег-
лекчилерин эргезин болгаш кижинин чаагай
чоруунуң Тыва Республика талазы-биле ады-
рынга хайгаарал талазы-биле Федералдыг
албанның эргелелинин удуртукчузу»;

д) О.М. Долгихтин эрге-дужаалын да-
раазында редакция-биле кириер: «Фе-
дералдыг монополияга удур албанның Тыва
Республика талазы-биле эргелелинин удур-
тукчузу».

е) К.Б. Саган-оолдун эрге-дужаалын
дараазында редакция-биле кириер: «Тыва
Республиканың үлетпүр болгаш энергетика
сайыды».

2.Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувин-
ская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Дар-
газының бирги оралакчызы
С.Тен.

**2009 чылда Тыва Республиканың муниципалдыг
районнарының, хоорай округтарының тус чер бот-
башкарылга органның ажил-чорудулгазының
стының үнелелинин көргүзүлгелеринин талазы-биле Тыва
Республиканың муниципалдыг тургузугларының
рейтингизинин дугайында**

2010 чылдың июль 1 №281 Кызыл хоорай

сия Федерациязының Президен-
2008 чылдың апрель 28-те «Муни-
и районнарын, хоорай округта-
тус чер бот-башкарылга орган-
н ажил-чорудулгазының ажыкты-
пелинин дугайында» № 607 Чарлыын,
Федерациязының Чазааның 2008
сентябрь 11-де № 1313-р айтыш-
«Тыва Республиканың муниципалдыг
рының, хоорай округтарының тус чер
карылга органның ажил-чору-
нын ажыктының үнелелинин дуга-
Тыва Республиканың Чазааның 2008
декабрь 24-те №787 доктаалын бот-
р сорулга-биле Тыва Республиканың
н доктаадыры болза:

2009 чылда Тыва Республиканың
алдыг районнарының болгаш хоорай
ының тус чер бот-башкарылга орган-
н ажил-чорудулгазының ажыкты-
лелинин көргүзүлгелеринин талазы-
ва Республиканың муниципалдыг
ларының коштунган рейтингизин

р.

униципалдыг организацияларны эр-
ашкараары организастаар, орук-
ыйы болгаш транспорт, кадык

камгалалы, өөредилге, чуртталга-коммунал
ажыл-агый адырынга ажил-чорудулганың
ажыктының дугайында бадыткап турар,
бедик көргүзүлгелерни чедип алганы дээш
«Тыва Республиканың Кызыл хоорай»
хоорай округун 2009 чылдың түнелинин
талазы-биле Тыва Республиканың хоорай
округтарының, муниципалдыг районнар
рейтингге тиелекчи деп санаар.

3. Чаа-Хөл кожуунунуң чагыргазына
(Балбан-оол) сүмелээри болза:

— чаш уругларның болгаш бичии уруглар-
ның өлүп хораарының профилактиказының
талазы-биле ажилды идепкейжидер, ажил
кылып шыдаар назылыг кижилерин бажы-
нынга өлүр чоруун эвээждедир;

— суг-биле хандыраар болгаш сугну аң-
гылаар талазы-биле чаа бүдүрүлгелерни
тургузарда чурттакчы чонга болгаш өске-даа
хереглекчилерге экономиктиг үндөзилет-
тинген өртектерни тургузар;

— кожуунунуң бюджет албан черлеринге
учет дериг-херекселдерин тургузар талазы-
биле хемчеглерни алыр;

— коммунал курлавырларының чедирик-
чилеринин мурнунга коммунал ачы-дуза-
зының хереглекчилеринин кредитор өрезин

кызыраарын хандыраар;

— тус черниң бюджетинге бодунуң орул-
газын көвүдөдир талазы-биле хемчеглерни
алыр.

4.Монгун-Тайга кожуунунуң чагыргазына
(Очур-оол) сүмелээри болза:

— 18 харга чедир назылыг уругларның
бажынынга өлүп хораарының профилак-
тиказының талазы-биле хемчеглерни алыр;

— чурттакчы чонну эмчи шинчилгезинге
үезинде болгаш долузу-биле хаара тударын
хандыраар;

— турум медицина хандырылгазының
эргелеп-башкараар хемчээлинин ажыктыг эвес
чарыгдалын кызыраарын хандыраар;

— тус чер бюджетинге бодунуң орулганын
көвүдөдир талазы-биле хемчеглерни алыр.

5. Тес-Хем кожуунунуң чагыргазы (Орус-
оол) сүмелээри болза:

— муниципалдыг районнуң ниити өөре-
дилге-албан черлеринге кадрлар курла-
вырларын идепкейжидер талазы-биле
хемчеглерни алыр;

— ажил чок чоруктуң деңгелин бадыраар
сорулгага «2009-2011 чылдарда Тес-Хем
кожуунга биче болгаш ортумак сайгарлыкчы
чорукту хөгжүдөр болгаш деткиер» муни-
ципалдыг тускай сорулгалыг программаны
боттандыраарын идепкейжидер;

— чаш болгаш бичии уругларның өлүп
хораарының профилактиказының талазы-
биле хемчеглерни алыр;

— үезинде болгаш долузу-биле чурттакчы

чонну профилактиктиг эмчи шинчилгезинге
хаара тударын хандыраар;

— тус черниң бюджетинин бодунуң орул-
газын көвүдөдир талазы-биле хемчеглерни
алыр.

6. Тус чер бот-башкарылга органның
ажыл-чорудулгазының ажыктының үне-
лелинин көргүзүлгелеринин талазы-биле эң эки
түнелдерни чедип алырының айтырыг-
ларының талазы-биле республиканың муни-
ципалдыг тургузугларының чагыргаларының
даргаларына семинар өөредилгени эрт-
тирерин Кызыл хоорайның мэри (Ховалыгта)
сүмелээр.

7. 2009 чылда тус чер бот-башкарылга
органның ажыл-чорудулгазының
ажыктының үнелелинин көргүзүлгелеринин
талазы-биле муниципалдыг тургузугларның
рейтингизинин түнелин тайылбырлаар ма-
териалдарны массалыг информация чеп-
сектеринге салырын Тыва Республиканың
Чазааның Даргазының Канцеляриязы орга-
низаастаар.

8. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувин-
ская правда» солуннарга парлаар.

9. Бо доктаалды күүселдези дээш кон-
трольду Тыва Республиканың Чазааның Ап-
парадының тус чер бот-башкарылга орган-
нары-биле кады ажилдаар болгаш деви-
сээрлер хөгжүлдээринин эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Дарга-
зының бирги оралакчы С.Тен.

**Экономиктиг керээлерни чарарына сүмелеп кириген
болгаш улуг социал-экономиктиг, эртем-техниктиг
төлөвилелдерге, программаларга экспертиза эрттирер талазы-
биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Эксперт
чөвүлелинин составына өскерилгелерни кириеринин
дугайында**

2010 чылдың июль 30 № 279 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаа-
дыры болза:

1.Тыва Республиканың Чазааның 2008
чылдың декабрь 18-те № 756 доктаалы-биле
бадылаан экономиктиг керээлерни чара-
рынга сүмелеп кириген болгаш улуг социал-
экономиктиг, эртем-техниктиг төлөвилел-
дерге, программаларга экспертиза эрттирер
талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның
чанында Эксперт чөвүлелинин составына
дараазында редакция-биле кириер:

экономика керээлерни чарарына сүме-
леп кириген болгаш улуг социал-эко-
номиктиг, эртем-техниктиг төлөвилелдерге,
программаларга экспертиза эрттирер тала-
зы-биле Тыва Республиканың Чазааның
чанында Эксперт чөвүлелинин составы:

С.Т. Тен — Чазак Даргазының бирги ора-
лакчызы, Тыва Республиканың экономика
сайыды, даргазы;

Л.В. Пастухова — Тыва Республиканың
Экономика яамызының килдис начальни-
гинин оралакчызы, харыссалгалыг секре-
тары;

А.Г. Гришеленок — Тыва Республиканың
тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый
сайыды;

**2010 чылда социал адырның республика объектилеринин
капиталдыг септелгезинин дугайында**

2010 чылдың март 29-та №105 Кызыл хоорай

Социал адырда объектилеринин капи-
талдыг септелгезин чорударыне 2010 чыл-
дың Тыва Республиканың республика бюд-
жединде көрдүнген акша-хөреңгини ажык-
тыг чарыгдар сорулга-биле Тыва Респу-
бликаның Чазааның доктаадыры болза:

1. 2010 чылдың Тыва Республиканың рес-
публика бюджетинде социал адырда
объектилеринин капиталдыг септелгезинче
көрдүнген акша-хөреңгиниң хуваалдазының
капсырылгазын бадылаар.

2. Бо доктаалдың 1 пунктузунда айты-
тыгган объектилер талазы-биле күүседир
организацияларны илередип, күрүне чагык-
чызының хүлээлгезин боттандыраарына ТР-
нин Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-
агый яамызын бүрүн эргеге төлээледир.

3. Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга
болгаш коммунал ажил-агый яамызынга:

— социал адырда объектилеринин капи-
талдыг септелге талазы-биле чорудулгазының

сметалыг түнел санаашкынын Тыва Рес-
публиканың Сан-хөө яамызынга 2010 чылдың
апрель 15-ке чедир кириер;

— социал адырда объектилеринин капи-
талдыг септелгезинин тускай сорулгалыг ак-
ша-хөреңги чарыгдалының хыналдазын
боттандыраар, объект бүрүзүнүн хемчээлин
илередип турар документ болгаш акша-хө-
реңги чарыгдалының отчедун Тыва Республи-
каның Сан-хөө яамызынга ай санында 10-
нун хүнүнге чедир кириер;

2010 чылдың май айдан август айга чедир
социал адырда республика объектилеринин
капиталдыг септелгезинин чорудулгазын
хандыраар.

4. Тыва Республиканың Чазааның Аппа-
радының комплекстиг социал-экономиктиг
хөгжүлдээринин эргелелинге доктаалдың
күүседилгезинин хыналдазын дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Айлаң ДАРЖАА

«КЫЗЫЛ КРЕСТ» ачы-буян организациясында

ЧОНЧУ дээрзин бадыткаан

Тыва Республикада Россияның «Кызыл крест» ачы-буян организациязының девискээр регионалдыг салбыры (ДРС) июль 7-де Кызыл кожууннун Көк-Тей деп черге спартакиада эрттирген.

Мында Өвүр, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Чеди-Хөл кожууннар, Элегес-Аксы суур, республика эмнелгезинин туберкулезка удур эмнелгезинин салбыры боттарының командаларын кириштирип келген.

Чаңчыл езугаар мөөрей таныштырылгандан эгелээн. Маңаа Таңды кожуун ылгалып көстүп турду. Ийи дугаарында — турисчи дериг-херексел, ажил-агый болгаш турисчи кукня. Турисчи аш-чемни чүгле «Кызыл крестин» берген аш-чеминден белеткээр. Өвүр кожуундан эгелеп мөөрейниң негелделери езугаар шилилгени кылып эгелээн: кижжи бодаарга, бир дугаарында, дыка-ла тывынгыр кылдыр чогааткан ышкаш, а оон дараазында командаларже шилчээн тутум, киржикчилеринин тывынгырын-сагынгырын магадап ханмас. Улуг-Хем кожуун өг ханаларындан боттарының турлаан кажаалал аңгылаан, кожуунда бо организацияның кылып чоруткан хемчеглерин фото-чуруктарда делгей аскан. Таңды кожууннун турлаан шарлар болгаш кожаалар-биле кызыгаарлай каастап алган, өскелерден ылгалдыг. Чеди-Хөл командазы турисчи аш-чемни белеткээни-биле онзаланып турар, ынчалза-даа Элегес-Аксы суурнун командазына четкеш, аш-чем мөөрейин бо команда алып дээрзинге чигзинмейн бардым. Ынчал кээрге турисчи аш-чем мөөрейинге Элегес-Аксы, «Кызыл крестин» Тывада ДРС-тин командазы, Чеди-Хөл командазы тус-тузунда ээлээн болду.

Турисчи дериг-херексел мөөрейинге Таңды, Чеди-Хөл, Элегес-Аксы командалары шылгараан.

Командалар аразында хол бөмбүүнүн маргылдааы спартакиада-ның каасталгазы болган дээр болза, чазыг болбас боор. Маңаа демисел чидиг болганы-биле чөрүлдээр бо-ла үнгүлөп кээп тургулаан. Баштай ойнап турган команданың аарыкчылары судьяның эскербейн барган чүүлдеринче айтыгылаарга, кыдыында турган команда судьяга болчуп тургаш, кажан боттары ындыг таварылгага таваржы бергеш, судьяны мырыңай сөглөп, хорадап шаг бооп суг тургулады. Орустар чүү дээр ийик, бир

дугаар блин багай быжар дээр ийик бе, бо спартакиаданы бир дугаар эрттирип турар «Кызыл крест» деп ачы-буян организациязының база баштайгы частырыгылары, баштайгы чедишкенин деп бодай-дыр мен. Ийе, ийе, соора биживээн мен, чедишкенин база бар. Чүге дээрге бир дугаар спартакиада эрттирип турар хирезинде ол хире чидиг демиселди тургузуп шыдааны дээрге чедишкенидир. Мындыг аарыкчыларның алгыкышкызы-биле эрткен маргылдаага Улуг-Хем командазы бир дугаар черни алгаш, команда кежигүннери хевистер-биле, ийи дугаар черни туберкулезка удур эмнелгениң ажилдакчылары алгаш, электрилиг доңгуулар-биле, үш дугаар черни алган «Хемчик» командазы чоорганнар-биле шаңнаткан.

Бирги эмчи дузазын чедирери болгаш «Кызыл крестин» ажил-чорудулгазының дугайында билиглеринин талазы-биле мөөрейге «Кызыл крестин» ДРС командазы, «Авам, ачам болгаш мен кызыл кресчи өг-бүлө бис» деп мөөрейге база ол команда тиилекчи болган. Ниити команда эстафетазы база хол бөмбүүнге маргылдаа ышкаш дүшкүүлүг (ол сөстүн эки утказынга) байдалга эрткен.

Канат тыртарында маргылдаага бир-ийи дугаар чер дээш Таңды кожуун биле Улуг-Хем командазы күжүн шенешкен. Аарыкчылар Таңды кожууннун талазында болганы-биле ол команда хей-аът кирип, бо мөөрейге бир дугаар черни алды.

Улуг-Хем кожууннун командазы бо спартакиадада шыырак белеткелдиг келгенин турлаан шимеп алганы, аш-чемин белеткеп алганы-биле көргүстү. Ынчалза-даа маргылдаалар эрттирип турар судья чазыгыг шиидип турганы-биле команданың удурланыкчыларын чаңгыс демниг болурунче албадапкан. Улуг-Хем командазының камгалалы шыырак, ынчалза-даа чаңгыс-ла борбак халдакчылыг. Аян Серээниң тиилелге дээш кириген үлүүн демдеглевес аргажок. Туберкулезка удур эмнелгениң командазының камгалалы-даа шыырак, халдакчылары-даа хөй, ынчалза-даа ийиги черге дүштү. «Хемчик» командазында ийи шыы-

Маргылдаа цезинде.

Белек чок кижжи артпаан.

рак халдакчы бар: Амыр-Санаа Монгуш, Буян Ооржак. Олар үшкү черде дээрзин сагындырып каайн.

Кандыг-даа спортчу хемчеглер киржикчилерни каттыштырар, шыырактарны илередир ужурулуг. Моон таарзынмай чанганнар бардаа чадавас, мен оларны «бо дээр-ге оюн ышкашыл» деп часкарыксаар ийик мен, ынчалза-даа шаңналдар ап турган кижилер аразында өөрүшкүлүг арыннар көргеш, моон чумудап чанган кижжи чок-тур деп чүвени билдим.

Бичии уруг бүрүзүнге чымчак ойнарактарны, аш-чем, хевис, чоорган, радиоприемниктер дээш,

бир улуг чүк машиназы долу барааннарны спартакиаданың киржикчилеринге Россияның «Кызыл крест» ачы-буян организациязының Тывада девискээр регионалдыг салбырының даргазы Ирина Анатольевна Ондар, спартакиаданың оргкомитетинин кежигүннери: Евгения Монгуш, Чечена Монгуш, Альберт Куулар, Олег Сендажы олар тывыстылар.

Бо спартакиадада киржи келген кижилеринин аразында кымнарны чок дээр! Ажил чок хамаатылардан эгелээш, эмчилерге чедир бар. Ынчангаш бо организация чончу дээрзин көрдүм.

ДҮРҮМНЕРНИ ШЫҢГЫ САГЫЫР

Кызыл хоорайның хуу чуртталга кезээнде өрт халавының байдалы айыылдыг болуп артып, онза дүвүрээзинни тургузуп турар.

2010 чылдың 2-ги кварталында Кызылдың чуртталга кезээнге 40 өрт болган, олар 22950 рубль түнүнге когаралды чедирген, өртке чок болган кижжи саны — 1, кемдээшкени алган кижжи — 6. Өрттеринин болуп турар кол чылдаганнары — өртке удур нормаларны болгаш дүрүмнерни сагывазында. Шак ол дүрүмнерни суугу тургузарда болгаш ону ажыглаарда сагываанындан — 17, отбиле оварымчалыг эвес болганындан — 19, электри дериг-херекселдерин ажыглалга кирип база ажыглап тургаш сагываанын-

дан — 3, хүн бүрүде ажыглаар газтыг дериг-херекселди ажыглап тургаш, өртке удур нормаларны болгаш дүрүмнерни сагываанындан 1 өрт болган.

2010 чылдың май 1-де өртке удур албанның харылзаазының төп пунктузунче Кечил-оол, 50 адресинде өрт болу бергенин дугайында дыңнадыг келген. Дыңнадыг айыткан черге келген өртке удур хайгаарал черинин салбырының төлээлери хуу чуртталга бажынының серизи өрттенип турарын илереткен. Оң чылдагааны бажың иштинге суугуну тургузуп тура,

өртке удур нормаларны болгаш дүрүмнерни сагываанында дээрзин демдеглээн. Өртке когараан болгаш кемдээн кижилер чок.

Ол-ла айның 14-түн хүнүнде Московская, 101, квартира 129-ка база өрт болган. Өрттүн чылдагааны — электри дериг-херекселинин тургузуунда шын эвес коштунган чүүлдер бар болганындан оң кыва бергени. Өрт улуг хемчээлдиг когаралды чедирген. Кемдээн болгаш чок болган кижилер чок.

Май 5-тин хүнүнде Колхозная, 36 адресинде база өрт өөскээн. Бо өрттүн чылдагааны — хүн бүрүнүн ажыгалында турар газтыг дериг-херекселди ажыглаарының дүрүмнерин хажытканы. Өрттен 1 кижжи кемдээн.

Бо шупту өрттер кижилеринин тоомча чок болгаш сагыш амыр чоруундан болуп турарынче силернин кичээнгеийнерни угландырыксадывыс. Таакпы кысып алып дээн кижилер серенгизин кайы хамаанчок, ол чоруунун кандыг уржуктуг болурун дугайында боданмай-даа октаптарын бо-ла көрүп болур.

Күрүнениң өртке удур хайгаарал черинин Кызыл хоорай талазы-биле килдизи хамаатыларны өртке удур айыыл чок чоруктун дүрүмнерин сагыырынче кыйгырып тур.

Ш.СОЯН,
Күрүнениң өртке удур хайгаарал албанының Кызыл хоорай талазы-биле килдизинин инспекторунун стажеру.

Хоо
БУЯ
ЭН

Тываның
гамчык чар
сууру Хүт
харлаар. Ко
90 километр
чер-ле бол
бурунгаар о
эвес, «Кы
колхозтун
Хүтке тургус

Көшкүн ар
кеш, бичии ф
Одар-белчиир
одарладыр,
мал-маган айм
2-3 чыл ишт
күзүн колхоз
турган. Колхо
планын күүсө
ынчаар улуг ү
келген. Ду
маганының ор
молдургажыг
алыр, оон ол
эгелээр мынд

Суурувус
чилери — хо
чамдыктары
аравыста ам
чоруур. Олар
ажылгыр-кеж
энерелдиг эн
на Момбуй. С
ийн араатарн
хире инектери
чайладыр саг
хүр менди а
ген-ширбиил
аар турган.

назыда мал-м
танчып келген

М.Т.Момбу
руттүнген. Бе
лениң улуг ур
маларлыг. Ол
сыр даң бажы
аалдарның и
турган. Эрес
маларын азы
дузазын ынча
гүзе берген.
бөлүүн санал
ажа берген.
ның авазы у
назылаан. Ынч
назылыг улус
Тунаевна ам
хиреде чиик
ишти Күскей
биле ийи оол
аар аарыгга
болган. Оглу
дуг. Ол Кызы
48 дугаарлыг
ажылдап чор
хуу ажыл-а
авазын ажаап
Ол боду кырг

Маады Ту
ажылдың хоо
эдилекчизи, к
ижжи дээш хөй
жижиктер-биле
Чангыс чер-
оон үлегер а
сайзыраары д
бодавас киж
деп күзээр а
лыг эневиск
чурттакчылар
быжыг кады
житти, ам-да
чонунун араз
тап чоруурун

Ли
Хүт суму.
Бии-Хем

Кижиге болгаш бойдус

ХУМАГАЛЫГ БОЛУРУ ЧУГУЛА

манаан чай келген. Ышкам, изиг, агаары хоралыг газтар кен хоорайның чурттакчылары чайның чаңгыс-даа хүнүн рттирбези-биле хоорайдан дашкаар арыг агаарга ырын кызыдар. Ол-бо чоок-кавының чараш-чурумалдыг гуг черлери дыштанылга хүннеринде кижиге базар чер чок н хоорайның чурттакчылары эки билер. Улуг-бичии, чалыылар дээш, кандыг-даа кижилер арыг агаарга ыр, чаңчыккан черлерлиг апарган дээр болза, чазыг эвес.

өг-бүлелер боттары-амал барып дыштанып калган, «турумчуй» ерлерлиг болгулаар. жээлээрге, ыраккы Каа-нун чанында Көк-Тей аржааны, Сесерлиг оок-кавы, чонда адап Хөглүг — «Веселый» дын, Дус-Хөл хамаар-тыг үелеринде-даа аңаа штаныр чаңчылдыг.

стун чараш чурумалда-ш, арыг агаарын тынгат, көрөк-чүрээ ажый бээр, ый берген ышкыш болур

хоорайның дүрген, чы-сымындан шылап могаа-

н утундуруп, кижиге чай-

дыштаны бээр. Дириг

кижиниң кадыыгга кайы

алдарлыын шупту билер.

ок мен төрөөн черивис-

дузунун шынарының

эвес, а кижиге амытаның

аарылгазының шынары-

ында бижикседим.

н республикавыстың ту-

г-берге климат куржаан-

н, эки дизе, чүгле үш айы-

зунда уламчылаар чайы-

ыг агаарга барып дыш-

алтар арганы бистиң өг-

база ажыглар бис. Үс-

ап турганым черлерниң

л аалчылары бис. Ын-

а дириг бойдустан кай-

чараш чурумалдарындан

аңаа баргаш, кижиге өске

база көөр-дүр. Ол чүл

аңаа чораан кижилерниң

каан богу. Арага шил-

астиктен савалар, целло-

ар, демир-дес, кыс улус-

туң гигиеназынга ажыглар чүүл-

дер дээш, чүү чок дээрли!

Хадын, Дус-Хөл хөлдериң

ынаар барган кижилерниң боктал-

дырып турарының дугайында дыш-

танылга сезону кээрге-ле, «коң-

галап-ла» эгелээр. Ынчалзак ол

коргунчуг дээр болза хөөредиг

болбас байдал чылдан чылче

уламчылап, дам барып-ла чыдар.

Чогуур ужурулг органнар аразын-

да аңаа удур кандыг хемчеглер

алыры дээштиг болурун сайгарып,

билип чадап турда, хөлдериң

сыгып каар деп барган.

Көк-Тейде дыштаныкчыларның

эккелген богу черде каш-каш каыт-

каыт апарган чыдар, ону хөөкүй

бойдус бодунун чайгаар тыптыр

шуглаа — дүшкен бүрүл-биле

чылдан чылче шыа ап-ла турар.

Ол черде бок базым санында

дээрзин ынаар чорааннар билер

боор. Ылаңгыя аңгы-аңгы хевир-

лерниң албан черлери аңаа док-

таамал мөөрей-маргылдааларын,

чыыштарын, турисчи слеттарын,

байырлалдарын эрттирер болгай.

Кижиге бодаарга шупту-ла машина-

балгаттыг кээп, дыштанып турар

болганда, эккелген богу ол-ла

хөлгезинге чүдүрүп алгаш, хоо-

райга барып, чогуур черге дүжү-

рүп кааптарында берге чүве чок-

даа ышкыш. Кызыл кожуунун

девискээринде чыдар ук черни

боктан аштап арыглар үези

келген эвес бе?

Шак-ла ыңдыг берге байдалда

турар Кундустуг аржаанын мүн-не

богу эмин эрттир көүдөй бээр,

аштап-арыглап турарын аржаан

узуп алыр дээш келген кижилер

эскерип тур боор. Ынчалза-даа

тыва кижиниң шаандан тура сагып келгени аржаан суглуг черге бок октап болбас, оон девискээринге арага-дары ижиң болбас деп чагыын бо үеде кым-даа сагыбайн барганын кижиге аңаа көрүп болур.

Би-Хем кожуунун Сесерлиг суурунун чоок-кавызын дыштан-ганнарның богу база-ла «тудуп чий» бээр деп барган. Орук кы-дында, өзөндө агып чыдар кара сугнун эрин дургаар куруг бок. Бокту бөлүглей чыып кааны-даа бар, а чогуур черге сөөртүрүн «уттуканы» ол ирги бе? Кыжын бүдүн хоорайның чурттакчылары дыштаныр, чонда адап турары «Ловушка» дээрзи черниң боктал-ганын чугаалаан-даа херээ чок боор. Кыжын хар адаанга чыткан ол бок чайын бүрүн «каазы»-биле чер кырында үнүп келген чыдар. Чоннун «Хөглүг» деп адап кааны арт кырында, кижиге бодаарга, белен-селен эрттинмес хире чер-лерде безин арага шилдери чыда-рын көргөш, кижиге кайгал ханмас.

Солун-сеткүүлдерде, радио-телевидениеде бойдуска хумага-лыг болурун доктаамал кыйгырып турар-дыр. Тыва кижиге шаандан тура, бойдуска чүдүп, ону хайга-рал, хумагалал келген деп катап-катап чугаалап, мактанып-ла турар-дыр бис. Ынчалза-даа ол чүгле «саазын кырында», агаарда «астына» берген чугаалар деп чүвени долгандыр бойдузунуң байдалы херечилеп тур. Оода туризм чы-лынга сылдаглап алгаш-даа болза, чоок-кавыда чыдар дыштанылга черлериниң байдалын экижидип көрзе кандыгы?

«Аяавыс доллар» үе дөмей-ле чедип келир. Чурттап орап ораны-выстың каас-чараш онзагай бой-дузун хоорайдан ырабайн көрүп болур аас-кежиктиг кижилер келир үеде турар бе? Аныяк-өскөнни бойдуска хумагалыг болурун кижизидери чугула, а кижизидилгениң эң-не дээштиг дээр аргазы боттун үлегери болгай.

Аяна БИЕЧ-ООЛ.

«ЧҮРЕК-ДӨРГҮНГЕ» ДЫШТАНАНЫМ

ткен чайын чайгы шөлээм үезинде Тываның кайгамчык черлериниң бирээзи болур Каа-Хем кожуунун «Чүрек-н» аржаанынга кадыым быжыглап, дыштанып чордум. Бо каан Суг-Бажы суурунун соңгу-барыын талазында 5-6 км черде

аннның чоогунга чедип

и, долгандыр каас-чараш

ыаштарның чаагай чыды

а кээп, кижиниң сеткил-

хаара тудуп, манап тур-

уткуп алды. Бир дугаар

рар кижиге ол онза чер-

г агаары, арыг-сили до-

эскертине бээр. Аш-чем

жер суг бажын база арыг-

нга таарымчалыг кылдыр

н магадан мен. Үнелиг эм

тускай кабиналыг, ону

ыр янзы-бүрү өңнүг када-

амаларны азып баглаан.

ы үеде чоннун шак мын-

штанып алырынга Суг-

уурунун суму чагыргазы

рын эвилелдеп алгаш, шеф

организастан деп улгады

назылыг улустан дыңнааш,

и өөрүп орду. Кады дыш-

урганым улуг эне Дүктүг-

чыковнаның солун-чугаа-

за сонургадым. Миннип

е-ле 3-4 харлыг үемде авам

еп чугаалап орап чүве. 1939

ийи дугаар уруумну бо-

дискектерим бастынмастап

берген турган. Ачазының

Ынчан ол үеде аржаанга каксыр

деп чүве турбаан. Аржаанны ижиң

турда, дискектериниң аарыы

намдап, чоорту экижээп чүве-дир.

1983 чылда «Чүрек-Дөргүн»

аржаанын «Советтик Тыва»

совхозунун директору турган

Сергей Дөңгүрович Седен-оол,

көдээ совет даргазы Валерий

Ховалыгович Кара-оол, партком

секретары Анай Балчыровна,

профком секретары Кара-кыс

Салчаковна чонун эвилелдеп ал-

гаш, столоваяны, складты, барак-

тарны тудуп тургусканнар. Ол үеде

чон шеф ажылынга кончуг идеп-

кейлиг турган. Эки ажылдаан орга-

низацияларынга путевкаларны

берип база республиканың янзы-

бүрү булуңнарындан келген ар-

жаанчыларынга таарымчалыг

байдалды тургузуп турган дар-

галарын Дүктүг-Көк Чанчыковна

чылыы-биле сактып чугаалаар

чорду.

Чоогунга «Хымыс» фермазы

турган. Олар белерниң хымызын

дыштанган чонга халас берип

турган. Оон эргелекчизи Б.Б. Сал-

чак өг-бүлөзи, дөргүл-төрөлдери-

биле кызымаккай ажылдап турга-

нып чон утпааны солун. «Эки кыл-

ган ажыл — элеп читпес алдар» деп

үлегер домакты бадыткап турар Суг-Бажының суму чагыргазынга, ону хоозураптайн, арттырып алган чонунга улуу-биле четтирдвис деп-ле аржаанчылар чугаалажып турдуvus ийин. Үе-шаг черле чүгээртеп орап болгай, оон-даа солун чүүлдерни Суг-Бажы суму чагыргазы кылып алырынга аржаанчылар идегеп ораын чугаа кадын-да деткип ордум. Бис ийи хонуп турувуста Кызылдың кырганнар бажыңнарындан улуг назылыг улус база келди. Оон ыңай Россияның чамдык хоорайларындан аныяк чурукчулар келгеш, дагларны кезип сонургадылар. Благовещенск хоорайдан аныяк чурукчу уругдан мында каш дугаар келгенин айтырарывыска, бир дугаар Тывада кээп турарын, кандыг кончуг чараш чер боор, хөй черлер кезиди-вис деп магадаарга, келир чылын оон-даа чараш болур, келиңер, чалап тур бис деп аныяк чурукчуларны чаладывис.

2010 чылды Россияга Башкылар чылы деп доктааткан. Школа директорлары, суму, хоорай чагырыкчылары чоннун ажы-төлүн өөредип чоруур төлөптиг башкыларга деткимче кылдыр коллектив-биле аржаанга дыштанылгаларны организастан, деткимчени көргүскен болза деп күзээр-дир мен.

Александра ТАРЫЙМАА, Шагаан-Арыг ортумак школының башкызы.

ФУТБОЛ

• Чечен чугаа

(Уланчызы. Эгези № 83 «Шында»).

Багай арган эрни шанчарга, хат-салгын аайында дег, салба-раңайнып турарга, Мерген дам-на эри хайнып, тепкилеп эгелээр, эштери арай деп чарып алган. Салыптары билек, Чаяан халып чана бергеш, ачазынга ыы-сыы-биле четкен. Ачазы ол дораан Мергенге барып, ада-иезинге чедип, сайгар-жылганы кылгаш, оглун оожурга-дып: «Ол-дур, оглум, ам сенээ кым-даа хол дегбес, кулугурларны шуптузун кончуптум» — деп көгү-дүп, тырта берзе канчаар деп бо-дал-биле эмнерин база ижиртип каан...

Футбол шөлү. Бажыңы шко-ладан ырак эвес турган болгаш, Чаяанның эрте частан орай күске чедир бөмбүк теп кээр ынак шөлү ол. Ам база школачылар өөренип турда, чааскаан ойнап-ойнап кел-геш, чемненип олура, кухня соң-газындан шөлүнче көрүп олурган. Үнүп ойнаар дээр, Мерген ам база чедип келген, оолдар-биле ойнап турган. Чоруй баарга, үнер-дир дээш манаарга-даа хей, оюн дам барып турар, Чаяан эштериниң частырыгларын көрүп, ойнап турган болза, бөмбүктү канчаар хунаап, кайы таладан кирип тевер болза эптин көрүп-ле олурган. Ойнаксанчыын. Олуруп-олуруп, тура халааш, чем шкавындан бир чүве апкаш, үне маңнаан олчаан маң-биле халааш, футбол шөлүнде барган.

— Мерген, бээр келем, аал.

— Адыр, мана.

— Бо чүве тып алдым аа, сээң эвес-тир бе, сээң хевирлиг чүве-дир.

— Чүү чүвөл ол?

— Кээп көрүвүт даан.

Мерген халып келгеш, Чаяан-ның ооргазында чажыра тудуп алган холундан тудар дээш доң-гайып чыдырда, хол карбаш дээр соонда, ишти изиш кылынган. Иштин тудуптарга, салааларының аразындан изиг хан сыстып кээр, чүвениң ужурун билип кааш, чүгле: «Шанчыптын бе, эй аа, кончууну ала, сени эттес кижиге-дир мен ийи» — деп тырлы-тырлы чугаа-лааш, черге кээп дүшкен.

Оолдар алгыржыпкаш, тарай халчы берген. Омак акызының чанынга халып кээр, Чаяан бизи кызыл хан бижээң холунда тутпу-шаан, куду көрүп алган ыт чок турган.

— Мени база шанчывыдам, шак. Өлүрүкчү идегет сен — деп, Омак алгыраарга, Чаяан чүгле:

— Сен мени эттес-ле болгай сен. Ол-дур, ам футболдаар бис, Мерген ам мени эттес — дээр.

Суур эмчизи халып кээр, Мергенниң судалы соп, чүрээ ажылдап чыдар, медресин оскунупкан. Кожуун төвүнче кирип, кезишкн кылбас болза, ижин ханы дашкаар төгүлбейн турар болгаш, хырын дораан хөртөйтир ыжып, хөп эгелээр. Белен машина кайда боор, машиналыг улус дилеп, ол-бо халчып турда, фельдшер эмчи чүнү канчап шыдаарыл, балыг кырынга фурациллинниг марля салгаш, ужазының мөң эдинче анальгин, димедрол кирип сыкыртып алган манап олурган. Фельдшер участогу болур чаңгыс оруннуг бичии, борбак бажыңче аппаарга-даа, ажыы чок, чаңгыс аай Чадаана киригени дээр. Акызы УАЗ чиик-кара машина тып алган келген, артыкы сандайга ийлендир салып аарга, эпчок-даа болза, өске ар-газы бар эвес, халдып чорупкан-

нар. Балыгланган оол суурдан үнгөш, чер ортузу безин четпейн чыдырда, тыныжы үзүлгөн. Ам канчаар, дедир сөөртүр эвес, черле кезер апаар болгай дээр кожуун төвүнче кири бергенер.

Чаяанның холунда бижээң адазы алыр дээр, сунарга, корт-канындан салаалары бижек сы-вында чыпшынып калган ышкыш, салааларның шыңганы кадыг-лангаш, артында-ла аарышкылыг апаргылаан. Ачазы арай деп чаңгыс салаалап тургаш, бижекти адырып алган. Ам база бажының аары кирип кел чыдарын эскерип кааш, ачазынга чугаалаар дээр, дылы аас долу. Ийи холу-биле бажын туттунупкаш, дүрген-не черге чыдыпкан, ынчанмас болза, канчаар-даа кээп дүжүп болур деп чүвени пат билер. Чаяанның фут-бол ойнап, үргүлчү арыг агаарга маңнап турары кадыыгга кайгам-чык дузалыг бооп, чыл ажыр хоочузу кирбээнинге ада-иези амырап, олчаан эттине бээринге безин бүзүрөп эгелээр болгай. Олар серемчизи кошканындан оглунун эмнерин өй-шаанда ижиртирин безин утуп турар апарган. Харын-даа экизи көргөн, бажыңыга тырта бергенде, сыкыртыптар эмнери чыткан.

Мергенниң ада-иези, улгады берген улус, оглунун ажыыгга каш хонук иштинде шуут-ла кырып калган дег апарган. Ол-бо шагдаа чери, эмчи-домчу-биле-даа сүр-жүр харык чок, боттары-ла аайын-да үнгөн-кирген чонун эрттире-ринге өй. Ачазы харын-даа оглун эмчиже чедирерде, кады чораан болгаш ыңдыг бе, авазындан дора, чүгле ыглаарыга өй. Улуг кижиге болгаш, арага база угбас, улустун таакпылажып келген арагазын ишкеш, дораан ужуп каар, бичии сергеп келгенде, чүгле: «Кончуун, чонум, кончуун, салымым багын, ажы-төлүнүн соон көөр деп кым бодап чораан боор» — деп катаптап-ла олурар, өске чугаа-даа чок.

Ашак-кадай Мергенден өске дөрт уруглуг: чаңгыс кыстыг, үш оолдуг.

Омактан дап кижиге Мерген, оон артканы улуг, ажыл-агыйлыг, өг-бүлелиг, уруг-дарылыг апарган улус. Улуг акылары кезишкенин эрттиртип, дунмазын орнукушуда-рының бүгү-ле кылып ужурулг чүүлдерин кылып каапканнар. Суурга кижиге чок болурга, кандыг ийик: суур чону диги-биле кээр, оон аңгыда оон-моон кудалары, чок апарган кижиниң кады тө-рээнериниң чаңгысклассчылары, чаңгыскурсчулары дээр-ле, хамаа-рылгалыг-хамаарылга чок улус эңдерлип келир. Мергенниң угбазы биле чаавалары хөөкүйлер балдыр сыгар чай чок, дүн-хүн дивейн, ийи-үш хонукта үнгөн-кирген чонга чем кылып, аяк тудуп-ла турганнар. Көдээ черде чурттап чоруур бол-гаш, акша-көпөк арай-ла чедиш-пес, ажаар хүнү безин четпээнде, ийи хааржак водканы чонга кудуп каапкан, ам-даа ийи дүн, бир хүн бар, шыдалдыг улус ышкыш, удур соп турар көвей малы база чок, төрөлдери шээр чүве бээр, оон эди төнг

МЕГЕЧИЛЕР

Серемчилелдиг болуру артык эвес

Россияда кижилер мегелээринин база бир аргазы тыптып келген. Федералдыг казначействонун ажилдакчылары кылдыр боттарын таныштырып, кижилерни мегелеп тургаш, акша-хөреңгизин алгаш баар таварылгалар көвүдөп турар апарган.

Мегелээринин схемасы бөдүүн. Казначействонун «меге ажилдакчылары» ында ажилдап турарын херечилеп турар меге документизин көргүзүп тургаш, улустун бүзүрелин чаалап апар. Дараазында олар улам ханылап, улустарга эм-таң садып азы эмчи дузазы алганы дээш төлөөн акша-хөреңгизинин

(компенсациязын) орнун тургузарына дуза кадарын саналдаарлар. Бүзүрээчел кижилерни боттарына ижикирип алгаш, мегечилер оларнын акша-хөреңгизин оорлап, харын-даа үлтеп кааптарлар.

Хоойлуга удур ук чоруктар колдуунда чурттакчы чоннун социал талазы-биле камгалаттынмаан кезеңче болгаш Ада-чурттуң дайынынын, күш-ажылдың хоочуннарынче угланган бооп турар.

Федералдыг казначейство дээрге, хамаатыларга ындыг хевирлиг акша-хөреңгизин төлөвирин чорудар орган эвес деп хамаатыларга сагындырар-дыр бис. Ынчангаш база катап серемчилелдиг болурунче кыйгырып тур бис!

Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-нын экономиктиг кем-херектер-биле демисел талазы-биле эргелели.

Билип алыры артык эвес

ЭМЧИНИҢ АЙТЫШКЫНЫ ЧОККА ХОРУП ТУРАР

Солуннун үндүрүглеринин бирээзинге бис 1998 чылдың январь 8-те №3-ФХ «Наркотиктиг бүдүмелдер болгаш психотроптук чүүлдер дугайында» РФ-тин Федералдыг хоойлузунун дугайында бижээн бис. Бөгүн ук хоойлунун чамдык чүүлдеринче кичээнгейни угландырар-дыр мен.

Оларнын эң-не чугулазындан эгелээлинер. Ол дээрге наркотиктиг бүдүмелдерни азы психотроптук чүүлдерни эмчи айтышкыны чокка шингээдин дорту-биле хоруп турар 40 дугаарлыг чүүлү. Ынчалза-даа хүн-бүрү чуртталгада бис ук хоруушкунну хажыдып турар таварылгалар-биле бо-ла үскүлөжир-дир бис. Ынчангаш наркотиктиг бүдүмелдерни шингээткен илередирде эмчи тодарадылганын чорудары хоойлуга дүжүп турар бе дээн айтырыг хойнү дүвүредип турар. Ийе, дүжүп турар: хоойлудан дашкаар наркотиктиг бүдүмелдер эргилдезинге удур демиселдин иштинге ук хоойлунун VI дугаарлыг эгезинде көрдүнүп турары болза, «наркоманиядан аарып турар, наркотиктиг бүдүмелдерни шингээткен иржуундан эзирик байдалда турар, азы болза эмчи айтышкыны чокка наркотиктиг бүдүмелдерни, чок болза психотроптук чүүлдерни шингээткен кижидир деп санаар шупту барымдаалар бар кижиге хамаарыштыр» эмчи тодарадылганын чорудар аргазын көрүп турар болгаш оон эмчи тодарадылганын чогуур ужурулуг албан черинге чорудар чурумун доктаадыр.

Ук хоойлунун 45 чүүлүнде наркоманиядан аарыг кижилерни профессионалдыг ажил-чорудулганын чамдык хевирлеринге ажилдаарын кызыгаарлап турар. Хоруп турары профессионалдыг хевирлерин даңзын 1993 чылдың апрель 28-те №377 РФ-тин Чазанын доктаалы доктаадып турар.

Наркотиктиг бүдүмелдер уржуундан эзирик байдалда турар кижилерни РФ-тин хоойлузунун тургускан чуруму езугаар профессионалдыг ажил-чорудулганын кандыг-даа, оон иштинде улуг айыыл өззөнге хамаарышкан хевиринден ыраткан турар ужурулуг.

Интернетте болгаш өскө-даа массалыг информация чепсектеринин дамчыдып турары медээлерде наркотиктиг бүдүмелдерни чажыт рекламасы тарал турар. Хоойлунун 46 чүүлү наркотиктиг бүдүмелдер долгандырынын иштинде, психотроптук чүүлдерин болгаш оларны болбаазыратканындан артынчы чүүлдерин рекламасын кызыгаарлап турар болгаш оларны пропагандазын хоруп турар. Юридиктиг болгаш хамааты кижилерни наркотиктиг бүдүмелдерни, психотроптук чүүлдерни болгаш оларны болбаазыратканындан

артынчы чүүлдерни садып алып черлерин дугайында, оларны болбаазырадыр болгаш шингээдири аргаларынын дугайында медээлерни тарадырын, ол ышкаш номнар болгаш видеопродукцияны бүдүрерин пропаганда деп санаар.

Чижек кылдыр, эрткен чылын наркотиктиг бүдүмелдерни шингээдин пропагандалаан кино чуруктарлыг DVD дискилерни садып турганы дээш Кызылдың бир сайгарлыкчызын РФ-тин АЭК-нин 6.13 чүүлү езугаар административтиг харысалгага онагаш, 4000 рубльге торгаан. Ынчангаш садыг-саарылга черлерлиг сайгарлыкчыларны бараанны мөөңү-биле садып ап тургаш, дараазында садары-биле оларга чүнү суп берип турарын сонуургап, көрүп алырын сагындырар-дыр бис.

Хоойлу езугаар наркотиктиг бүдүмелдерин, психотроптук чүүлдерин чамдык хевирлерин, оларга дөмей чүүлдерин аягылаарын, оон артык аргаларынын пропагандазын, ол ышкаш кижинин тура-соруун бадырар азы болза, оон психиктиг болгаш ниити кадыйнга багай салдар чедирип турар наркотиктиг бүдүмелдерни, психотроптук чүүлдерни эмненир сорулгалыг ажыглаар пропагандазы база хоруп турар.

Елена СВЕТЛИЧНАЯ, РФ-тин ФНХА-нин ТР-де эргелелин парлалга секретары.

ДУЗАЛАЖЫРЫҢАРНЫ ДИЛЕП ТУР БИС

Хүндүлүг Хемчик хемнин унунда Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Чаа-Хөл кожууннарда суурларнын чурттакчылары, балыкчылар, дыштаныкчылар!

2010 чылдың июль 8-те Сүт-Хөл кожуунун Шемик-Аксында Тейден бистиң чоок кижилеривис: Р.Х.Ондар (1974 чылда төрүттүнген), Б.Х.Сарыглар (1982 чылда төрүттүнген) айттарлыг хем кечип чыткаш, сугже бадып эндээн. Сугнун улуг болганы-биле дилээшкннер түнел бербейн турар. Душ бооп хемге (хем эринге) мөчүге таваржы бээр улус болза, дарый дыңнадырын төрелдери улуу-биле диледивис.

Харылзажыр телефоннар: 8-923-381-1332
8-923-261-6912

азы кожуун, суурларнын эрге-чагырга черлеринче дыңнадырын дилеп тур бис.

Дыңнадыг

Тыва Республиканың Тожу кожуун чагыргазынче хамааты Айлаана Борисовна Энчейбенден хууда чуртталга бажыны тудуп алыры-биле Тыва Республика, Тожу кожуун, Строительная кудумчузу, 9 «а» (адресстиг, уг-шии билдингир) ниити шөлү 200 дөрбелчин метр (хемчээлинин талазы-биле материалдарны тодарадып турар) чер участогун 3 чылда арендага бээрин дилээн билдиришкн кирген.

Күштүг болуп турар хоойлукулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган бижимел билдиришкнни Тожу кожуун чагыргазынын чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларынын килдизинче кирип болур.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агай — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7080. Чагыр 84. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

Тележурналист
Михаил КОЖУХОВ
ТЫВАНЫ СОНУУРГАА

Делегейнин эң-не тывызык-сыг, солун черлеринге чедип, аян-чоруунун түнелинин дугайында теледамчыдылганы чонга бараалгадып чоруур Россияда ады-сураа билдингир тележурналист Михаил Кожухов бо удаада Тывада келген.

Ыдыктыг Бай-Тайганын эдээн каастаан малчын коданнарда чедеринге улусчу шевирлер Сергей Кочаа биле Владимир Салчак дузаны чедирип турар. Тываның Арзылаң мөгези Аяс Монгуш-биле ужуражып, оон амыдыралын көргүзери база оон планында кирген.

«Тывага даады-ла эвес-даа бол, ында-хаа келгилээр кижимен. Бо удаада келгеним соонда август айда база кээрин бодап тур мен. Ынчан шөлээм үезинде келгеш, Балыктыг-Хемни куду салдап бадар сагыштыг мен. Оон кандыг чүве үнерил дээр болза, «Тывага аян-чорук» деп фильмин чоннун сонуургалына көргүзөр боор мен. База ол ышкаш «Россиянын арны» деп төлөвилел-биле кады ажилдажылгалыг кижимен, аңаа кандыг-ла-бир чүүл черле кирер деп бодап тур мен» деп, журналист дыңнаткан.

Михаил Кожухов Москва

хоорайга төрүттүнген, даштыкы дылдарнын титудунун очулга факиспан дыл салбырын 1985-89 чылдарда «Кская правда» солунун танда, 1989-94 чылдар тия» солунун Мурнуу корреспондентизи бо даан. 1993 чылда Пиночтервью алган бирги с журналист. Оон соонда телеканалдарга солунгаларны кылып, хойнү алган журналистернин

Чурттаары — ол дээрге херегелдерни тып алыры эвес, а ону чедип алыры-дыр.
Аристотель.

• Бодалдар

Ынакшыл күштүг бманаары аас-кежик-тир
С.де

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт аген «Олимпийжи курлавырлар училищези» (техникум) Республиканың күрүнениң ортумак өөредилге профес өөредилге албан чери 2010-2011 өөредилге чылында сур чылдазын чарлап тур.

Мергежилинин коду	Мергежилинин ады	Тускай эртеми
050720	күш-культура	күш-культура болгаш спорт талазы-биле педагог

9 класс дооскан соонда, 1-ги аныяк спортчу разрядтан кү спортчу белеткелдиг болур, спорттун олимпийжи хевир талазы-биле конкурс үндезининге спортчуларны хүлээп алы. Ниити чуртталга бажыны-биле хандырбас. Документилерни 2010 чылдың июль 15-тен август 15-не хүлээп алыр.

Шупту айтырыглар талазы-биле дараазында адреске кы 667003, Кызыл хоорай, Калинин, 2 «в» кудумчузу, хары телефон: 6-40-28.

АЧЫ-ДУЗАЗЫН СҮМЕЛЕП ТУР

Каасталга болгаш септелге талазы-биле сүмелер уениң шевирлел материалдары болгаш технологиязы болгаш чырык, мебельди эде салыр болгаш чурум даа өске.

Офистерге, садыгларга, кафеге кухняны, шкаф-купе, черлерни болгаш ванна комнатарларын таарыштыр тур. Ажылдаар черлерге чурук-каасталга болгаш шевир каасталга ажилдарын кылып.

Харылзажыр телефону: 3-80-31.

АГАР САНЫБЫС: № 4070381090000010000 ОАО НКО «Тыва» Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 046101000 Россия Федерациязынын Парлалга, телерадио-дамчыдылга массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызынын Сибирьде регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» солунун чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-нин «Тываполиграф» Күрүненин унитарлыг бүдүрүлгезинге (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарнын авторларынын болгаш редакциянын туружу-биле дүшпейн барып болур. Айыттыг болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар харылаар.